

Kültür Çevirisi Kavramına Felsefi bir Yaklaşım

A Philosophical Take on Cultural Translation

Araştırma / Research

Duygu TEKGÜL AKIN

Dr. Öğr. Üyesi, Bahçeşehir Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, perihanduygu.tekgulakin@eas.bau.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6577-4272

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kültür çevirisi kavramına felsefi bir bakış açısı sunmaktır. Dillerarası yazılı çeviri birçok açıdan ele alınmış ve çevirinin olasılığı felsefi açıdan da irdelenmiştir. Öte yandan, Çeviribilim’de son yıllarda gittikçe merkezi bir konuma yerleşen kültür çevirisi kavramı felsefi bir zemine oturtulmamıştır. Makalenin amaçlarından biri, bu alandaki boşluğu doldurmaktır. Çalışmanın çözümü aradığı araştırma sorusu, kültür çevirisinin ne ölçüde olanaklı olduğudur; bu soruya yanıt ararken öncelikle bir kültürü anlamının olanaklılığı ele alınacaktır. Çalışmanın bir başka amacı ise kültür çevirisi kavramını felsefi açıdan ele almanın Çeviribilim alanına yapacağı katkılar konusunda farkındalık yaratmaktır. Çalışmada kültür çevirisi kavramı Antropoloji’deki kökenleriyle birlikte ele alınacak, Çeviribilim literatüründe konumlandırılacaktır. İngiliz antropolog Evans-Pritchard’ın Azande toplumuna dair analizine Peter Winch, H.O. Mounce, William P. Brandon ve Nigel Pleasants gibi Anglo-Amerikan felsefecilerin verdikleri yanıtlar karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Çalışma kapsamında Kültür Antropolojisi, Çeviribilim ve Felsefe alanlarında kaynak taraması yapılmış, ayrıca Birleşik Krallık’ta kitap kulüpleriyle yapılmış saha araştırması aracılığıyla toplanmış etnografik veriden yararlanılmıştır. Kitap kulüplerinin John Wyndham’ın *The Kraken Wakes* ve Gabriel García Márquez’in *One Hundred Years of Solitude* kitaplarını tartıştığı toplantılardan kesitler sunularak kültür çevirisinin olanaklılığı sorgulanmıştır. Bu etnografik analizin amacı, kültür çevirisi kavramını, çeviri roman okuma gibi bir çeviri eylemi bağlamında konumlandırmaktır. Yöntemsel açıdan çalışma, kuramsal tartışmayla etnografik veri analizini bir araya getirmiştir.

Anahtar Sözcükler: kültür çevirisi, Felsefe, Antropoloji, okuma, kitap kulüpleri

ABSTRACT

The study aims to provide a philosophical perspective on the concept of cultural translation. Interlingual translation has been discussed from a multiplicity of perspectives and the possibility of translation has been investigated from a philosophical perspective. On the other hand, the

concept of cultural translation, which has increasingly occupied a central position in Translation Studies recently, has not been contextualized philosophically. One of the aims of the paper is to help fill this gap. The research question that the study seeks to answer is the degree to which cultural translation is possible; while answering this question, addressing the possibility of understanding a culture is in order. Another aim of the article is to raise awareness on the contribution of a philosophical take on cultural translation to the discipline of Translation Studies. The study provides an overview of the concept of cultural translation with its roots in Anthropology and locates it within Translation Studies. The analysis of the British anthropologist Evans-Pritchard on the Azande society will form the basis of a comparative discussion of the responses of Anglo-American philosophers such as Peter Winch, H.O. Mounce, William P. Brandon and Nigel Pleasants. The study covers a literature review in Cultural Anthropology, Translation Studies and Philosophy; moreover, it draws on ethnographic data collected through fieldwork with book clubs in the UK. Excerpts from discussions on John Wyndham's novel *The Kraken Wakes* and Gabriel García Márquez's book *One Hundred Years of Solitude* have been provided in order to help investigate the possibility of cultural translation. The purpose of the ethnographic analysis is to contextualize the concept of cultural translation within the translational act of reading translated novels. Methodologically, the study combines theoretical commentary with the analysis of ethnographic data.

Keywords: cultural translation, philosophy, anthropology, reading, book clubs

1. Giriş

Bu çalışmanın amacı, kültür çevirisi kavramına felsefi bir bakış açısı sunmaktır. Dillerarası yazılı çeviri birçok açıdan ele alınmış ve çevirinin olasılığı felsefi açıdan da irdelenmiştir, fakat Çeviribilim'de son yıllarda gittikçe merkezi bir konuma yerleşen kültür çevirisi kavramı felsefi bir zemine oturtulmamıştır. Makalenin amaçlarından biri, bu alandaki boşluğu doldurmaktır. Çeviribilim'deki kültürel dönemeç ve beşeri bilimlerdeki çeviri dönemeci (bkz. Bassnett, 1998), kültür çevirisinin olanaklılığı varsayımına dayanır. Buna rağmen kültür çevirisi kavramı hem Çeviribilim'de hem de diğer disiplinlerde muğlaklığını büyük ölçüde korur: Kyle Conway (2012) bu konudaki tartışmaların "dairesele" bir şekilde ilerlediğini çünkü terimi kullanan araştırmacıların neyi kastettiğini açıkça ifade etmediğini (s. 264), kavramın tanımının "kendinden menkul" [self-evident] kabul edildiğini (s. 276) hatırlatır. Öte yandan Doris Bachmann-Medick'e göre (2006, s. 36) kültür çevirisinin başarısından ziyade başarısızlığı, Kültür Antropolojisi disiplini için daha büyük ve daha ilginç sonuçlar doğurmuştur. Aynı minvalde çevrilebilirlik/çevrilemezlik kavram çiftini temel bir hareket noktasından değerlendirmek Çeviribilim'deki kültür çevirisi tartışmalarına da düşünömsellik katacaktır; bu yüzden çevrilemezlik kavramı ve bu kavramın açtığı kapılar da makale kapsamında kısaca değerlendirilecektir.

Çalışmanın çözüm aradığı araştırma sorusu, kültür çevirisinin ne ölçüde olanaklı olduğudur; bu soruya yanıt ararken öncelikle bir kültürü anlamının olanaklılığı ele alınacaktır. Burada amaç, "kültürel anlayış" kavramıyla "kültür çevirisi" kavramları arasındaki analitik ayrımı ortadan kaldırmak değildir; ikisi arasında yöntemsel nedenlerle bir araçsallık ilişkisi varsayılmıştır: Bir kişinin kültürel eşdeğerlikler kurabilmesi, hem kendi kültürünü, hem de başka bir kültürü anladığını

göstergelerinden biridir. Kültür çevirisiyle kültürel eşdeğerlik arasındaki bağlantıyı sağlayan dayanak noktası da şu şekilde özetlenebilir: Çeviri için eşdeğerliğin temel bir ölçüt olduğunu kabul edersek (bkz. Leal, 2019), kültür çevirisini de olanaklı kılan kültürel eşdeğerliktir. Çalışmanın bir başka amacı ise kültür çevirisi kavramını felsefi açıdan ele almanın Çeviribilim alanına yapacağı katkılar konusunda farkındalık yaratmaktır.

Çalışmada kültür çevirisi kavramı Antropoloji'deki kökenleriyle birlikte ele alınacak, Çeviribilim literatüründe konumlandırılacaktır. Başka bir kültürü anlamaya dair Antropoloji alanından alınmış tartışmalar felsefi bir çerçevede değerlendirilecek, ardından iki uzun örnek üzerinden tartışılacaktır. Çalışma kapsamında Kültür Antropolojisi, Çeviribilim ve Felsefe alanlarında kaynak taraması yapılmış, ayrıca Birleşik Krallık'ta kitap kulüpleriyle yapılmış saha araştırması aracılığıyla toplanmış etnografik veriden yararlanılmıştır. (Bu verinin toplanış şekli, örneklerin verildiği bölümde ayrıntılı biçimde açıklanacaktır.) Bu etnografik analizin amacı, kültür çevirisi kavramını, çeviri roman okuma gibi bir çeviri eylemi bağlamında konumlandırmaktır. Yöntemsel açıdan çalışma, kuramsal tartışmayla etnografik veri analizini bir araya getirmiştir.

1. Antropoloji'de Çeviri ve Kültür Çevirisi

Kültür çevirisi kavramının, biri Kültür Antropolojisi, biri de Kültür Çalışmaları olmak üzere başlıca iki kullanım alanı vardır. Kültür Antropolojisi'nde bir kültürün, başka bir kültürün üyeleri için anlaşılır kılınması anlamını taşıyan terim, Kültür Çalışmaları'nda bir bireyin, farklı bir kültür alanında var olma, tutunma ve kendine yer edinme amacıyla giriştiği müzakere çalışmalarına işaret eder (Conway, 2016). Harish Trivedi (2007, s. 282) Kültür Çalışmaları alanının, Çeviribilim'in çokdillilik ilkesini aynı ölçüde benimsemediğini ve kültür çevirisi olarak tanımladığı olgunun, aynı doğal dil içinde gerçekleşmesine izin verdiğini hatırlatır. Bu çalışma kapsamında kavramın Antropoloji'deki kullanımı üzerinde durulacaktır. Antropoloji'nin temel yöntemi olan etnografide dillerarası sözlü ve yazılı çevirinin yadsınamaz bir yeri vardır, bir yazılı etnografi üretmek amacıyla girilen sözlü ve yazılı çeviri etkinliği bu çalışmanın kapsamı dışında kalmakla birlikte, araç olarak kullanılan dillerarası çeviriyle amaç olarak görülen kültür çevirisi arasındaki benzerlikler aşikârdır.

Kültür Antropolojisi alanında kültür çevirisine dair en temel metinlerden biri, Talal Asad'ın "Britanya Sosyal Antropolojisinde Kültürel Tercüme Kavramı" (1993/2014, Çev. Ayet Aram Tekin)¹ başlıklı makalesidir. Asad burada kavramın bir tarihçesini çıkararak kültür çevirisinin bu disiplinde bir metodoloji olarak kullanımına değinir. Kültür çevirisinin, 1950'lerden bu yana Antropoloji'nin kendine özgü görevinin

¹ İngilizce özgün metnin başlığında "cultural anthropology" ifadesi kullanılmış olmasına rağmen Ayet Aram Tekin'in çevirisinde "sosyal antropoloji" terimi tercih edilmiştir. Kültür Antropolojisi'yle Sosyal Antropoloji arasındaki farklar bu çalışmanın kapsamı açısından büyük bir önem arz etmese de metin boyunca toplumların simgesel üretiminin ve bu ürünlere yüklenen anlamların araştırıldığı alan Kültür Antropolojisi adıyla anılacaktır.

neredeyse banal bir tarifi haline geldiğini hatırlatan yazar (a.g.e., s. 193), kavramın çıkış noktasını “uzak bir kabilenin üyelerinin nasıl düşündüğünü başkaları için betimleme meselesi” (a.g.e., s. 194) olarak belirler. Asad’ın tartışmasında söz konusu olan dil ile kültür arasındaki ayrımın ortadan kalkması değil, kültürün, dil aracılığıyla cisim bulmasıdır. Bu araçsallık kuşkusuz dolayımıdır, basit ve sorunsuz olmaktan çok uzaktır, ama kavramsal açıdan gereklidir. Çeviribilim disiplininde de kültür çevirisi kavramının Çeviribilim’e uyarlanabilmesi için ihtiyaç duyulan kavramsal sıçrama, “metin olarak kültür” anlayışıyla sağlanır. Kate Sturge’e göre “Eğer ‘kültürün çevrilmesi,’ anlamın bir kültürel kategoriden bir başkasına aktarılarak yeniden çerçevelenmesi anlamına geliyorsa, ‘metin olarak kültür’ kavramının eklenmesi, kültür çevirisini geleneksel çeviri anlayışına bir adım daha yaklaştırır” (2007, s. 7).² Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi, bir kültürün adeta bir metin gibi okunması, yazılması veya oluşturulması olanaklı görünüyorsa, çevrilmesi de olanaklıdır. Asad’ın metninde ön plana çıkan izleklerden biri iç tutarlılıktır: farklı bir kültür, tutarlı bir varsayımlar bütününe dayanıyorsa bu tutarlılığın eksenlerini saptayıp (yeniden) ifade etmek hem dillerarası hem de kültürlerarası çevirinin amacı olmalıdır. Bu saptama ve yeniden ifade etme işinde de yol gösterici olan bağlamsal yorumlamadır.

Kültür çevirisi kavramının çeviri tartışmaları içinde merkezi bir konuma yerleşmesi ise 2009 yılında *Translation Studies* dergisinde Boris Buden ve Stefan Nowotny’nin editörlüğünde yayımlanmış disiplinlerarası tartışma forumu niteliğindeki çok yazarlı makaledir. Çarpıcı kuramsal önermelerin yapıldığı bu metinde Buden ve Nowotny kültür çevirisi kavramının birçok açıdan ele alındığına ve kullanımının değişken olduğuna dikkat çeker (2009, s. 196). Bu iki yazar kavrama Kültür Çalışmaları açısından yaklaşmış olsa da onların ortaya attığı temel savlara Çeviribilim’i temsilen Sherry Simon ve Michael Cronin yanıt vermiştir. Sherry Simon bir kaynak taraması aracılığıyla kültür çevirisini Çeviribilim disiplininde konumlandırırken kavramın totolojik olduğunu ileri sürer (s. 209). Cronin ise terimi göç, vatandaşlık ve diğer güncel olgularla ilişkilendirerek eleştirel bir değerlendirme yapar.

Kültür çevirisi belirli toplumsal bağlamlarda, özgül koşullarda biçimlenir. Bu çalışmaya örnek teşkil eden kitap kulüplerini bu açıdan ele alalım: Okurların farklı dönemlerde veya kültürlerde geçen romanları okuyup tartıştığı kulüp toplantıları Mary Louise Pratt’in “temas bölgesi” adını verdiği kültürel alanlara dâhil dileyebilir. Pratt’e göre bunlar “farklı coğrafyalar ve tarihlerde yaşayan halkların birbiriyle temas edip ilişkiler kurduğu, bazen de zorlama, radikal eşitsizlik ve çözümsüz çatışmalar içeren emperyal karşılaşma alanları”dır (1992/2008, s. 8). Pratt’in kendi çalışmasında kullandığı gezi yazısının alınması açıkça “emperyal” bir bağlamda gerçekleşir ama İngiliz okurların telif veya çeviri romanlar aracılığıyla kurduğu Kendi/Öteki ilişkileri de bu bağlamda ele alınabilir. Bu anlamda kitap kulüpleri katılımcılarına kültürel Öteki’yle ilgili yorumlar yapma fırsatı verir ve hem Öteki’nin, hem de Kendi’nin bireysel ve kolektif düzeyde kimlik inşasını pekiştirir (bkz. Tekgül, 2012, s. 207, Tekgül, 2019, ss. 383-384).

² Aksi belirtilmedikçe İngilizce yazılmış veya İngilizceye çevrilmiş ikincil kaynaklardan yapılan alıntıların Türkçe çevirisini yazara aittir.

3. Diğer Kültürleri Anlamanın Olasılığı Üzerine

Bu bölümde antropolog Edward Evans-Pritchard'ın Azande toplumundaki cadılık kurumuyla ilgili analizinden hareketle farklı kültürleri anlamanın olasılığı üzerinde duracağız. Azandeler Orta Afrika'da³ yaşayan bir topluluktur ve günlük hayatlarında büyü yaptırmak, büyücülere danışmak gibi doğaüstü inanış ve uygulamaların önemli bir yeri vardır. Aşağıda Evans-Pritchard'ın Azande analizine Peter Winch, H.O. Mounce, William P. Brandon ve Nigel Pleasants gibi Anglo-Amerikan felsefecilerin verdiği yanıtları karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz. Bu incelemenin amacı, ontolojik varsayımları radikal biçimde farklı olan toplumları anlamanın felsefi açıdan olanaklılığını değerlendirmektir.

1937'de yazdığı *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande* [Azanelerde Cadılık, Kâhinler ve Büyü] kitabında Evans-Pritchard, Azande toplumundaki doğaüstü inanışlar ve mistik ritüeller kültürünü ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Evans-Pritchard, Azande toplumuyla ilgili ilk kapsamlı çalışmayı yürüten Batılı araştırmacı olarak bu konunun kavrayış biçimine dair ilk çerçeveyi çizmiştir. Yazar kendisi büyüye inanmadığı halde büyücülük kurumunun Azande toplumunda belirli bir işlevi olduğu fikrini benimsemiştir: “Büyücülerin Azandelerin inandığı şekilde var olması şüphesiz mümkün değildir. Buna rağmen büyü kavramı, insanlarla talihsiz olaylar arasındaki ilişkileri açıklamaya yarayan ve bu olaylara tepki olarak benimsenecek hazır düşünce ve davranış kalıpları sunan bir doğal felsefe zemini oluşturmaktadır” (1937, s. 18). Anlamayı açıklamanın bir önkoşulu varsayarsak bu vesileyle Evans-Pritchard, kendi inanmadığı olgulara açıklama getirmeye ilişkin de bir çerçeve çizmiş olur. Evans-Pritchard'ın yorumuna göre Azandeler, büyücülüğü gerçekleşen talihsiz olayların sadece nedeni olarak görmez. Örneğin bir tahıl ambarının çökmesi sonucu altında oturanlar yaralanırsa, şu iki nedensellik ilişkisini kurarlar: ambarı ayakta tutan direkleri karıncalar yediği için ambar çöktü, altında oturan insanlar ise gölge diye orada oturuyordu. Öte yandan Azandeler bu iki olay arasındaki tesadüfü büyüyle açıklarlar (s. 22). Bir başka deyişle, Azande düşünüşüne göre büyücülük neden-sonuç ilişkisini olanaklı kılan ampirik bilgiyle çelişmez, ama gerçekliğe, doğaya ve doğaüstü olaylara dair farklı bir bakış açısı sunar (s. 30).

Evans-Pritchard, Batılı düşünce kalıplarıyla uyuşmayan bu inanç düzenine Azandelerin güveninin tam olduğunu açıklıyor. Örneğin, Azandelere göre büyü gücü, bir büyücünün karaciğerine yapışık halde bulunan bir kesedeki bir maddeden geliyor, kişinin yaşı ilerledikçe de bu maddenin miktarı artıyor. Dolayısıyla bu maddeyi vücudunda taşıyan çocuklar başkalarına ciddi zarar veremezler, bir kâhine danışıldığında da çocuklar büyücülükle suçlanmazlar. Öte yandan, büyüü kimin yaptırdığı sorusuna birçok denemeden sonra hâlâ yanıt bulunamazsa bir çocuğun adı geçebilir. Bir kâhinin bir çocuğu büyücü ilan etmesi durumunda, çocuğun gerçekten büyü yaptığını inanılmaz; büyücünün bir çocuğun arkasına saklanıp büyü yaptığını, bu

³ Evans-Pritchard, 1937 tarihli kitabında Azandelerin Sudan'ın güneyinde yaşadığını bildirir.

şekilde hedef şaşırttığına inanılır (ss. 7-8). Bu örnekten anlaşılıyor ki Azande mantığına göre kâhinler kendi içlerinde çelişmezler.

Azande düşünüş sistemi Batı mantığına uymasa da Evans-Pritchard sistemin kendi içinde tutarlı olduğuna inanır: “Zande zihni, kendi kültürü çerçevesinde mantıklı ve sorgulayıcı, kendi dilinin tutarlılığı konusunda da ısrarcıdır” (1937, s. 16). Bir başka deyişle Evans-Pritchard’a göre, bir başka kültürü anlamak, düşünüş şeklindeki iç tutarlılığı yakalamaktan geçer. Bu ilke, bir başka kültürü anlamının olanaklılığı konusundaki değerlendirmemize ışık tutabilir.

1964 yılında yayımlanan “Understanding a Primitive Society” (İlkel Bir Toplumu Anlamak) başlıklı makalesinde felsefeci Peter Winch, bir başka kültür hakkında araştırma yapan bir sosyal bilimcinin, kavramlarla uygulamaları kendisi için anlaşılır kılmaya çalıştığını iddia eder. Bunun için de, sosyal bilimcinin kendi kültürünün rasyonalitesinin ölçütlerine tekabül edecek bir açıklama bulması gerekir. Winch, Evans-Pritchard’ın benimsemiş olduğu “bağımsız gerçekliğe uygunluk” ilkesine işaret eder (1964, s. 308).

Hem Evans-Pritchard hem de Winch’e göre bir inanç tutarlıysa, bağımsız bir gerçeklikle karşılaştırılarak gerekçelendirilebilir. Öte yandan Winch, bunun Batı’daki bilginin temeli olan ampirik yöntemlerle sınırlı olmadığını ileri sürer (Winch, 1964, s. 308). Evans-Pritchard’ın bağımsız gerçekliğe uygunluk ilkesinin Batı söylem evrenine ait olduğunu ve dolayısıyla dile bağımlı olduğunu iddia eder Winch. Winch’e göre “dile anlam kazandıran şey gerçeklik değildir. Neyin gerçek olup neyin olmadığı dilin sahip olduğu anlam çerçevesinde belirlenir” (s. 309). Buradan dilin, gerçekliği anlamamıza yarayan bir araç olduğunu, ama bir geçerlilik sınavında kullanılmaması gerektiğini anlıyoruz. Winch’in Evans-Pritchard’dan ayrıldığı nokta burasıdır; Winch, Evans-Pritchard’ı başkalarının inanç ve uygulamalarını kendi diline bağlı bir söylem evreninde sınamakla, yani etnosantrizmle suçlar.

Azande kavramlarını açıklamaya çalışırken Winch, Evans-Pritchard’ın verdiği, kâhinlerin çocukları büyücü ilan etmesi örneğine benzer bir örnek verir. Batı mantık standartlarına göre bu çelişkili bir durum teşkil etse de Winch’e göre “çelişkiye dair önermenin bağlamı, yani bizim bilimsel kültürümüzün bağlamı, büyücülüğe dair inanışların hüküm sürdüğü bağlamla aynı düzeyde değildir” (1964, s. 315). Winch’in kültürel görecilik eğilimi de bu alıntıda kendini gösterir.

Winch’e göre farklı kültürler gerçekliğe dair farklı algılara sahiptir ve bu algıları farklı düşünce sistemleri içinde işler. Winch’in, Evans-Pritchard’ın Azande büyücülüğüne dair açıklamasıyla ilgili yorumundan da anlaşıldığı gibi başka bir kültürü anlamaya çalışan gözlemci öz-düşünsel bir tutumla kendi varsayımlarını görünür kılıp yalıtılabilmelidir.

Öte yandan, kültür farkı, yalnızca farklı toplumlar arasında gözlemlenebilecek bir özellik değildir, zira küçük ölçekli toplumlarda bile farklı düşünce tarzları vardır. Winch, “kendi kültürümüz” ile “yabancı kültürler” arasındaki ayrımı yapay bulur (1997, s. 198). Nihayetinde tarihsel ve coğrafi koşullar gereği bazı kimseler kendi toplumlarının bazı kesimlerine başka toplumlardan daha “yabancı” olabilirler. Toplumdaki ayrımlar gereği

kişiler “farklı dünyaların insanları” oldukları sonucuna varabilirler. Winch, Weber’in *deutend verstehen* (yorumlamacı anlama) ve *kausal erklären* (nedensel açıklama) kavramlarına atıfta bulunarak sosyal bilimlerin amacının açıklamak değil, anlamak olduğunu ileri sürer (1958/1990, s. 111).

H. O. Mounce (1973), farklı toplumlarda gerçeklik algısını ele almak için mantığı devreye sokar. Azandelerle Avrupalıların dünyayı anlamak için aynı mantıksal süreçleri kullandığı, yani aynı adımları takip ederek sonuçlara vardıkları konusunda Evans-Pritchard ve Winch’le aynı görüşü paylaşır. Mounce’un Winch’ten ayrıldığı nokta, Azande büyücülüğünü Avrupa biliminin çarpıtılmış bir versiyonu olarak görmemesi: “Büyüyle bilimin değerlendirilmesinde kullanılacak ortak bir gerçeklik ölçütüne gerek yok. Bilime göre neyin gerçek olduğunun ölçütü, büyüye göre neyin gerçek olduğu ölçütünden farklı olabilir” (s. 348). Mounce farklı akıl yürütme yöntemlerini açıklarken kültür farklarını ön plana çıkarıyor. Düşünüre göre insanlar doğadaki olguları açıklayabilmek için kendi kültürlerinde hazır bulunan açıklamaları kullanır. Örneğin, bir Avrupalı yağmuru meteoroloji bilgisiyle açıklarken bir Azande neden olarak büyüye öne sürebilir (s. 347). Mounce, Wittgenstein’a dayanarak mantığın dünyanın önsel bir düzeni olmadığını, öğrenilmiş bir yeti olduğunu ileri sürüyor (s. 349). Mantıksal varsayımlar çocuklukta dil edinimi sırasında içselleştirilir; Farklı kültürlerde büyüyen bireylerin farklı akıl yürütme yöntemleri kullanmaları bu nedenden olabilir.

Mounce’a göre Azande ritüellerinin bir kısmı araçsal değil, dışavurumsal eylemlerdir. Buna örnek olarak kâhin seanslarını verebiliriz: Burada kâhinin yorumları birer tahmin olarak anlaşılabilir. Kişinin duygu ve düşüncelerini ifade etmeye yönelik bu eylemler, niyetin gerçekleşip gerçekleşmemesine göre değerlendirilmemelidir. Dışavurumsal eylemler, nedensellik ilişkisi beklentisiyle yorumlanırsa araçsal eylemlerin kötü birer örneği gibi görünebilir (Mounce, 1973, s. 349). Aslında Azandeler kahinlere geleceğe dair tahminler edinmek için danışmazlar. Özetle, Mounce’a göre Azandelerin büyü uygulamalarını, Batı’da uygulandığı şekliyle araçsal bilimle aynı kefeye koymak, Batılı araştırmacıları yanlış yola götürür.

Rasyonalite tartışmasında Mounce bütün insan eylemlerinin rasyonaliteyle açıklanmayacağını ileri sürer. Avrupa kültüründe şans, tesadüf ve önsezi gibi inanışları örnek veren Mounce’a göre (1973, ss. 353-355) insanlar hem rasyonel hem de irrasyonel sayılabilecek tepkiler verir, bu açıdan da bütün Azande tutumları rasyonalite sınavına tabi tutulmamalıdır. Öte yandan, farklı kültürlerdeki inanışların biçimsel benzerliklerine göre karşılaştırma yapmanın ne kadar sağlıklı olduğu da tartışılabilir. Winch’te de paralel bir düşünce bulabiliriz. Winch, bu durumu “başka bir yaşam biçimini ciddi bir biçimde araştırmak için kendimizinkinin sınırlarını genişletmemiz şart – yalnızca diğer yaşam biçimini kendi yaşam biçimimizin sınırları içine getirmemiz yetmez, çünkü şimdiki haliyle bu ikisi varsayımsal olarak birbirinin sınırları dışındadır” şeklinde ifade etmektedir (Winch, 1964, s. 318). Schleiermacher’in ünlü “[Ç]evirmen ya yazarı mümkün olduğunca rahat bırakıp okuru ona götürür, ya da okuru mümkün olduğunca rahat bırakır, yazarı ona götürür” (1977, s. 74) sözüne benzeyen bu argümanda kültürel mesafe kat etmenin önemine vurgu yapılmaktadır.

Evans-Pritchard, Winch ve Mounce'un bakış açılarını karşılaştırdıktan sonra şimdi William Brandon'un Winch eleştirisine bir göz atalım. Winch'e yönelik görecelik iddialarını ele alan Brandon, Winch'in betimleyici bir yaklaşıma sahip olduğunu ileri sürer. Brandon, farklı düşünce biçimlerini anlamak için dilin önemine vurgu yapar: "Farklı kültürlerin 'rasyonalite'yi değerlendirmek için kullandığı farklı ölçütleri ve 'gerçek' olanla 'gerçek dışı' olana tekabül eden farklı sözcükleri vardır; bizimkileri kullanmayı beceremiyor değiller, ölçütleri ve sözcüklerinin amaca uygun olmaması da söz konusu değil. Aslında onların 'amaçlarının' bizimki gibi bilimsel bir kültür tarafından anlaşılması olanaksız bile olabilir" (Brandon, 1982, s. 233). Brandon'a göre Winch, doğadaki olguların insan olgularından farklı olduğunu öne sürmektedir. Doğayı "bilmek" için yalnızca olayların fiziksel özelliklerini anlamak yeterlidir, insana ait olguların ise hem fiziksel özellikleri hem de bir içeriği mevcuttur. Winch, başkalarını anlamamız için elimizdeki tek aracın gözlem olduğunu iddia eder (1997, s. 195). Bu yüzden de gözlemci bağlamı iyi anlamak durumundadır.

Bu noktada, insanın kendisini anlamasıyla başkalarını anlaması arasındaki farka dikkat çekelim. Winch bu durumu şu şekilde ifade eder: "Kendimi anlayışım, başkasına yöneltmediğim ve yöneltemediğim bir yetidir. Demem o ki insanın kendisini anlaması, insanları anlamaya yönelik bir standart oluşturur ama söz konusu olan bir başkasını anlamak olunca bu standarda ulaşmak olanaklı değildir" (1997, s. 194). Buradan anlaşılıyor ki biralalım bir başka kültürü, bir başka insanı bile kendimizi anladığımız gibi anlamak olanaklı değildir. Her kültürün farklı rasyonalite, gerçeklik ve doğruluk ölçütleri olduğu konusunda Brandon'la Winch aynı görüştedir. Brandon Winch'in tutumunu kültürel çoğulculuk olarak nitelendirir, bu da bir kültürün rasyonalite ve gerçeklik kavramlarını bir başkasına uyarlamamayı gerektirir (Brandon, 1982 s. 236).

Son olarak Pleasants'ın görüşlerine yer vereceğiz. Pleasants, Winch'in göreciliğini kabul edip Winch'in "epistemolojik açıdan ayrıcalıklı, evrensel açıdan geçerli (Batılı-bilimsel) rasyonalite" (Pleasants, 2000, s. 290) olarak adlandırdığı yetiye yanıt olarak Habermas'ın iletişimsel eylem kuramına gönderme yapar. Burada betimleyici ve metafizik yaklaşımları karşılaştıran yazar Winch'i ilk gruba, Evans-Pritchard'la Habermas'ı ise ikinci gruba dâhil eder. Betimleyici yaklaşımın başka dünyaları anlamak için daha sağlıklı olduğunu savunan Pleasants, Azande toplumundan büyü ve cadılığa ilişkin örnekler verir. Pleasants'ın cadılık kurumuna yönelik analizinde örnek verdiği sosyoekonomik koşullar, betimleyici yaklaşımı yansıtır. Bu örneğe göre kendisine büyü yapan kişiyi bulmak isteyen birinin zehir kâhinine danışması gerekir. Zehir kâhini de büyü'nün kaynağını tespit edebilmek için pahalı olan ve zor bulunan *benge* zehrini bir tavuğa uygular ve bir evet-hayır sorusu sorar. Cevap, hayvanın ölüp ölmemesine göre belirlenir (s. 301). Pleasants burada *benge*'yi yalnızca zengin ve soylu kişilerin temin edebildiği bilgisini ön plana çıkararak zehir kâhininin seçkinlerin denetiminde olduğunu ve dolayısıyla bu yüksek sınıf üyelerinin hiçbir zaman cadılıkla suçlanmadığını açıklıyor. Burada bağlamsal bir açıklamayla karşı karşıyayız.

Pleasants, Winch'in dışavurumsal eylemi açıklamak için kullandığı dua analogjisini ele alırken dua gibi eylemlerin hem dışavurumsal hem de araçsal işlevleri olduğunu ileri sürer (Pleasants, 2000, s. 299). Pleasants'a göre hem dua eden Batılılar hem de büyüye

inanın Azandeler, mantıksal bir açıklamasını yapamadıkları bir eyleme girişler (s. 300). Buradan “rasyonalite” ve “nesnel gerçekliğe uyum” tartışmalarının başka kültürleri anlamaya çalışırken çok yardımcı olmadığı sonucuna varılabilir. Pleasants, bir davranışın bağlamını anlamının, işlevini anlamada kilit öneme sahip olduğu konusunda ve kültürler arasında eşdeğerlikler kurarken dikkatli olunması gerektiği konusunda Winch’le hemfikir. Pleasants’a göre “Zande toplumuna karşı eleştirel bir tavır takınmak için ‘nesnel gerçeklikle uyum’un metafizik bir değerlendirmesi gerekmez” (2000, s. 302). Bunun yerine bir toplumdaki çeşitli kavramlar, süreçler ve kurumların kapsamlı bir biçimde ele alınması gerekir.

Yukarıdaki kaynak taramasından şu sonuca varılabilir: farklı toplumların farklı gerçeklik algıları ve düşünce yapıları vardır. Bunları anlamak için bağlama dayalı betimleyici açıklamalar getirilmeli ve kültürler arasında biçimsel benzerlikler ekseninde benzerlikler kurmaktan kaçınılmalıdır.

Anlamanın, açıklama için bir önkoşul olduğu varsayımına dönersek, farklı kültürleri anlayıp açıklamanın kültür çevirisini olanaklı kıldığı sonucuna varabiliriz. Kültürel eşdeğerlilik ise ulaşması zor bir ideal olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı kültürleri anlayıp açıklamak yalnızca olanaklı değil, sömürgecilik sonrası akıma bağlı kimi yazarlara göre gereklidir de. Stuart Hall (1991) ve Homi Bhabha, (1994/2004) Öteki’yle karşılaşmanın kimliği pekiştirdiğini öne sürer. Stuart Hall’un (1991, s. 21) somut bir dille ifade ettiği gibi:

İngiliz olmak Fransızlardan ve kanı kaynayan Akdenizlilerden, tutkulu, travmalı Rus ruhundan farklı yönlerini tanıyabilmektir. Bütün dünyanı dolaşırsınız: Herkesin ne olduğunu gördükçe siz de ne olmadığınızı anlarsınız. Kimlik bu açıdan her zaman pozitif negatifi dar merceğinden gösteren yapılandırılmış bir temsildir. (1991, s. 21)

Bhabha ise kültür çevirisini “yeniliğin dünyaya giriş şekli” (1994/2004, ss. 212-235) olarak tanımlar.

4. Örnekler: Farklı “Kültürlerde” Geçen Romanları Okumak

Bu bölümde, yukarıdaki tartışmalar örnekler aracılığıyla bağlama oturtulacaktır. Okurların roman okuma, romanlarda betimlenen olaylarla toplumsal ilişkileri anlamlandırma, kendileri ve birbirleri için yeniden ifade etme biçimleri bir kültür çevirisi girişimi olarak ele alınacaktır. Öte yandan roman karakterlerinin duygu ve düşüncelerini anlamaları, başka bir kültürü anlama potansiyellerinin bir göstergesi olarak değerlendirilecektir. Ayrıca romanlarda karşılaştıkları olgularla kendi hayatları arasında paralellikler kurmaları bir kültürel eşdeğerlik kurma denemesi olarak görülecektir.

Sıradan okurların roman karakterlerini anlamlandırma çabası tabii ki bir antropoloğun bilimsel amaçlarla yöntemli bir biçimde incelediği bir toplumu anlama ve açıklama girişimiyle aynı kefeye konamaz. Aşağıdaki örnekler, bağlamsal betimleyici yaklaşımın gerçek hayatta nasıl tezahür edebileceğini gösterme amacını taşır.

Örneklerin bir başka işlevi, kültür çevirisi kavramını, çeviri roman okuma gibi bir çeviri eylemi bağlamında konumlandırmaktır.

Bu çalışmada ampirik veri olarak kapsamlı bir çalışma için 2009-2011 yılları arasında İngiltere’de kitap kulüpleriyle katılımcı gözlem⁴ yoluyla topladığım etnografik verinin daha önce hiç incelemediğim bir bölümüyle daha önce ayrıntılı bir biçimde incelemediğim bir bölümünü kullanacağım.⁵ Saha araştırması için başka kitap kulüplerinin yanı sıra İngiltere’nin güneybatısında bir halk kütüphanesinin düzenlediği bir kitap kulübüne⁶ üye oldum. Ayda bir defa öğleden sonraları toplanan bu kulübün moderatörlüğünü bir kütüphane çalışanı üstleniyordu. Kitaplar genellikle kütüphanedeki kitap kulübü koleksiyonundan seçiliyor ve genel okur kitlesine hitap edebilecek kurgu edebiyat eserlerine ağırlık veriliyordu. Çoğunlukla 50 yaşın üzerinde emekli kişilerden oluşan bu grubun 20 kadar üyesi vardı, demografik özellikleri ise bir üye şu şekilde özetlemişti: “beyaz, orta sınıf, meslek sahibi ve çoğunlukla kadın.” Kitap kulübünde benden başka tüm üyeler Britanyalıydı. Katılımlı gözlem yönteminin bir gereği olarak kitaplara dair yaptığım kişisel yorumlara her zaman saygı ve nezaket çerçevesinde tepkiler verdiler, benim bir kültürel Öteki olarak varlığımın da, romanlarda betimlenen toplumların temsil ettiği kültürel farkın bir devamı niteliğinde gördüklerini söylemek mümkündür (bkz. Tekgül, 2009, ss. 385-386).

Kitap kulübünün üyeleri ayda bir kez toplantılara gelmeyi kültürel bir etkinliğin yanı sıra bir sosyalleşme vesilesi olarak da görüyorlardı. Dostane bir atmosferde çay, kahve ve bisküvi ikramı eşliğinde sohbet ediliyordu. Bu çalışmaya örnek teşkil etmesi için kitap kulübünün 3 Aralık 2009 günkü buluşmasında ele aldığı *The Kraken Wakes* (*Kraken Uyanıyor*) romanıyla 2 Ocak 2010 tarihli toplantıda tartıştığı *One Hundred Years of Solitude* (*Yüz Yıllık Yalnızlık*) eserine dair yorumları inceleyeceğim.⁷

The Kraken Wakes İngiliz yazar John Wyndham’ın ilk olarak 1953’te yayımlanmış bir bilim kurgu eseridir.⁸ Romanda dünya uzaylılar tarafından işgal edilmiştir ve İngiltere’ye kaos hâkimdir. Deniz seviyesi yükselerek ada sakinlerini zor durumda bırakmıştır. Siyasi krizlerden ekolojik felakete, medyanın toplumdaki rolüne birçok toplumsal olguya değinen eser, gazeteci bir çiftin gözünden İngiliz toplumunu betimlemeyi amaçlamaktadır.

One Hundred Years of Solitude (*Cien años de soledad*) ise Kolombiyalı romancı Gabriel García Márquez’in 1967 yılında büyülü gerçekçilik akımına bağlı olarak yazdığı

⁴ Saha çalışması için Exeter Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Etik Kurulu’ndan 14 Aralık 2009’da 02.12.08/v numaralı Etik Sertifikası alınmıştır.

⁵ Bu araştırma hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz. Tekgül (2012). *One Hundred Years of Solitude*’la ilgili verinin bir kısmını doktora tezimde (Tekgül 2012) kullandım, *Kraken Wakes*’le ilgili veriyi şimdiye kadar hiçbir çalışmamda analiz etmedim.

⁶ Katılımcıların anonim kalabilmesi için kütüphanenin adı verilmemiştir.

⁷ Her toplantıya katılan üyelerin bir listesini çıkarmasam da gündüzleri toplanan bu grup emeklilerden oluştuğu için genellikle katılım yüksek oluyordu. Her iki toplantıya katılan üyelerin belki bir iki farkla aynı olduğunu varsayabiliriz.

⁸ Metin *Kraken Uyanıyor* başlığıyla ve Niran Elçi çevirisiyle 2020 yılında DeliDolu tarafından Türkçede yayımlanmıştır.

bir romandır.⁹ Kitap Macondo adındaki hayali bir kasabada geçmekte, burada yaşayan Buendía ailesini konu edinmektedir. İlk başta dünyanın geri kalanıyla sınırlı iletişimi olan huzur dolu kasaba savaşlar nedeniyle kaosa sürüklenir. Kitabın sonunda kasabanın, başından belli olan döngüsel bir kaderi yaşamakta olduğu ortaya çıkar.

Bu iki kitap, sırasıyla okurların doğup büyüdüğü kültürü ve okurlara coğrafi açıdan uzak, farklı bir kültürü anlattığı için seçilmiştir. Daha doğrusu bu iki kitap kulübü toplantısı, okurların kendi toplumlarına dair içgörüler ve başka bir toplumla dair izlenimlere verdiği tepkileri yansıttığı için bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Hatta, *Kraken Wakes*, bir uzaylı istilasını konu edindiği için tanıdık olanla belirsiz bir yabancı arasındaki kültürel karşılaşmayı da kapsamaktadır. Ama aynı zamanda 1950'ler İngiltere'sini konu edindiği için, aradan geçen 50'den fazla yılda toplumsal normlar, kabuller, varsayımlar, kısaca kültür kısmen değiştiği için, aşağıda okurların da ifade ettiği gibi bir kültür farkı da söz konusudur. Aşağıdaki tartışma için toplantılardan okurların romandaki kişi ve olayları kendileri ve birbirleri için anlaşılır kılma çabalarına örnek teşkil eden kesitler alınmıştır.

4.1 The Kraken Wakes/Kraken Uyanıyor

3 Aralık 2009 tarihli toplantıda okurlar genel olarak kitabı beğendiklerini söylediler. Hem konusu, hem de anlatımı itibariyle kitap, grubun zevkine hitap etmiş benziyordu. Birkaç okur zorlandıklarını, birkaç okur da kitabı bitirmediklerini ifade ettiler. Bazı okurlar bilim-kurgu türünü sevdiğini, bazıları ise sevmediğini itiraf etti, tür eksenindeki yorumlar genel olarak kitabın ne derece gerçekçi olduğuna odaklandı. Roman uzaylı istilası gibi gerçek dışı bir olguyu ele alsın da okurların bazıları romanla kendi yaşam koşulları arasında benzerlikler yakalamayı başarmıştı. Okurlardan biri, kitabı neden sevdiğini anlatırken şu ifadeleri kullandı: “Alternatif gelecek tahayyüllerinden biriyle karşılaşmak, şimdi yaşadığımız dünyayla aralarındaki farkı görmemizi sağlıyor. [...] Bu [kitap] beni gerçekten şaşırttı, çok güncel aslında, çünkü [anlatılanlar] küresel ısınmaya ve siyasetçilerin [küresel ısınma karşısında] ne yaptıklarına benziyor.”¹⁰

Bir başkasının görüşleri ise şöyleydi: “Günümüzle belirgin benzerlikler taşıyordu” [...] “Birkaç hafta önce radyoda balina büyüklüğünde devasa bir denizanasıyla ilgili bir şey duydum. Siz duymuş muydunuz?” Bu okur belli ki büyüklüğüyle adeta doğaüstü bir yaratığı andıran denizanasını *The Kraken Wakes*'te dünyayı istila eden uzaylılara benzetmiş. Hem küresel ısınma, hem de denizanası analogjilerin, okurların bir tür (kültürel) eşdeğerlik kurma çabası olarak yorumlayabiliriz.

⁹ Kitap kulübü toplantılarında bazı okurlar kütüphane nüshalarını kullanırken bazı okurlar kendi nüshalarını getiriyordu. Bazı üyeler ise okuma güçlüğü çektiği için sesli kitap veya büyük fontlu kitap gibi özel formatlar kullanıyordu. Katılımlı gözlem yöntemi gereği okurlara yapılandırılmış sorular sormaktan kaçındığım için hangi edisyonu/çeviriyi okuduklarını sormadım, ama bir noktada hepsi Gregory Rabassa çevirisi okuduklarını ifade ettiler. Ek bilgi olarak, kitap ilk olarak 1984 yılında Seçkin Selvi tarafından Türkçeye çevirilerek *Yüzyıllık Yalnızlık* başlığıyla Can Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

¹⁰ İngilizce kitap kulübü toplantı kayıtları yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Bir başka okur ise, kitaba yönelik eleştirisini ifade ederken dönem farkına vurgu yaptı:

Karı-koca arasındaki diyalogları pek sevmedim. 1950’lerin İngiliz ketumluğu [stiff upper lip] gibi geldi bana [...] duygulardan eser yoktu. Yani tabii ki de vardı duygular [...] insanı kahreden şeyler de oluyordu, 18 aylık oğulları vardı mesela, öldü, ama ölüm olayı iki üç cümleyle geçiştirildi. Klinik buldum metni, ama inandırıcı değil. Zorlandım yani.

Bu son yorumda, okurun ketumlukla ilgili bağlamsal bir yorum yaparak duyguların belli edilmeyişini dönemin kültürüne atfettiğini görüyoruz. Sırası geldiğinde başka bir okur da “ketumluk” [stiff upper lip] ifadesini kullanarak dönemin kadın-erkek ilişkilerini eleştirdi.

Toplantının daha ileri bir noktasında başka bir okur, çiftin oğullarını kaybetmesini, anlatıdaki duygusuzluğun nedeni olarak ileri sürdü. Bu okura göre bir uzaylı istilası durumunda çocuğu olan yetişkinler daha büyük bir telaşa kapılır; ancak korumak ve kollamakla yükümlü oldukları bir çocuğu olmayanlar ise bir gazetecinin soğukkanlı yaklaşımıyla aktarabilir olayları. Okurun bakış açısında, yine betimleyici bir bağlamsal yorum dikkati çekiyor.

Okurlardan birisi, öz-düşünümsel bir yaklaşımla roman karakterlerinin romanda olup bitenleri anlamlandırma çabasıyla kendisinin dünyada olup bitenleri anlamlandırma çabası arasında bir ilişki kurdu: “Bana ilginç gelen şey, açıklanamayan doğa olaylarını nasıl anlamlandırdığımız – biz de aslında şu anda aynıısını yapıyoruz, değil mi? İklim değişikliği, küresel ısınma, nasıl yorumlanabilir?”

The Kraken Wakes Soğuk Savaş döneminde geçtiği için arka planı bir yanda ABD ve İngiltere, diğer yanda da SSCB arasındaki gerilim oluşturmaktadır. Bir okur kitapta “Moskova’dakiler”le ilgili ısrarcı yorumların artık toplum için rahatsız edici olmadığına dikkat çekti, buradan da okurun gözünde metne yansıyan toplumsal dinamiklerin artık geçerli olmadığını anlıyoruz. Aynı okur BBC’nin 1950’lerde tek TV kanalı olduğunu ve yayın politikası konusunda pek de özgürlüğe sahip olmadığını hatırlattı. Bir başka deyişle okur benzerlikten çok farklılıklara vurgu yaptı. Aynı okura göre yazarın bir dünya yaratıp burada insanların bir felaket senaryosuna nasıl tepki verdiklerini göstermesi kitabı değerli kılardı ama okur John Wyndham’ı bu açıdan başarılı bulmadı. Kitaba dair olumsuz yorumlar yapan okurların bile bağlamsal unsurları ön plana çıkardığını gördüğümüzü söyleyebiliriz.

4.2 One Hundred Years of Solitude/Yüzyıllık Yalnızlık

One Hundred Years of Solitude’a verilen tepkiler genel olarak olumsuzdu. Okurlar ya metne “ısınamadıklarını” ve neden bir dünya klasiği mertebesine yükseldiğini anlamadıklarını, ya da beğendiklerini ama kafalarının karıştığını, metni “tuhaf” bulduklarını söylediler.¹¹ Birçoğu kitabı bitirememişti. Kitabı okumadaki zorluk, kısmen metnin büyümlü gerçekçilik akımına bağlı kalınarak yazılmış olmasından kaynaklanabilir.

¹¹ Bu kitap kulübü toplantısında ses kayıt cihazı kullanmadım, sadece yazılı not aldım. Dolayısıyla üyelerden cümle düzeyinde değil, sözcük düzeyinde alıntılar aktarmak durumundayım.

Birden fazla kez dile getirilen konuların başında yabancı isimlerin yoğunluğu, olay örgüsünde şiddet unsurlarının sıklığı ve karakterlerin acımasızlığı geliyordu. Okurlar kitabın açık bir ana fikri olmadığından, yazarın olaylara yönelik net bir duruş sergilemediğinden, karakterlerin yalnızca etraflarında gördüklerini aktardıklarından şikayetçiydi. Metnin “uzayıp gittiği,” okumasının da bu nedenle zor olduğu, anlatımın yoğun olduğu okurların yaptığı olumsuz yorumlar arasındaydı. Bir noktada bu özelliğin Güney Amerika'nın yazınsal geleneğini ve yerel kültürü yansıtıyor olabileceği tartışıldı.

Öte yandan bazı okurlar anlatımı beğendiklerini ve kendilerinde güçlü duygular uyandırdığını ifade ettiler. Toplantının sonuna doğru, ellerindeki nüshaların çevirmenin aynı olup olmadığını kontrol etme ihtiyacı hissettiler, ama hepsi Gregory Rabassa tarafından çevrilmişti.

Kültür farkı eksenine dönecek olursak, sohbet arasında okurlar Kolombiya hakkında bildikleri bilgileri paylaştı ve ortak kanı, ülkenin kültürünün çok farklı olduğuydu. Kitabın bu kadar anlaşılmasız olmasının nedeni olarak yazarın kültürünün uzaklığı öne sürüldü. Birden fazla karakter aynı isme sahipti, okurlardan biri bu yüzden zorlandığını ifade etti. Romanın birçok özelliği nedeniyle epey zorlandıktan sonra “artık zorlanmak istenmediğine” karar verip kitabı bıraktığını anlattı: “Bütün bu insanlar ve yerler çok kafamı karıştırdı [...] bir cümle şimdiki zamanda başlayıp geçmiş zamanda bitiyordu – hepsini aynı anda aklımda tutamadım.” Okur bu noktada Wikipedia'ya girip “kitabın neden bu kadar ünlü olduğunu öğrenmek istediğini” söyledi. Metnin; zamanın, insanların ve yerlerin döngüselliklerini konu aldığını öğrendiğinde kitabı biraz anlamaya başlamış, ama kitabı okumaya devam ettiğini söylemedi.

Buradan anlıyoruz ki, okurların kitaptan keyif almaması, kitabı anlamamasına, kitabı anlamaması metnin edebi özelliklerinin yanı sıra tasvir edilen kültürün uzaklığına dayanıyor. Tabii metnin edebi özelliklerini de, okurların yaptığı gibi kültürün bir yansıması olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla kitap kulübü üyeleri kendileri ve birbirleri için kültür çevirisi eylemlerine girişememiş ve kitapta geçen olay ve olgulara ilişkin açıklamalar getirememiştir. Metnin hem dilsel özelliklerine yönelik getirilen dilsel eleştiriler, hem de içeriğinin anlaşılmasızlığı yönündeki yakınmalar, kitaptaki zaman temsiline bağlanabilir. Döngüsel zaman anlayışı hem cümlelerin uzunluğu ve anlatımın yoğunluğu, hem birden fazla karakterin aynı adla okurların karşısına çıkması, olay örgüsünün en sonunda başa dönmesi zamanın çizgisel bir düzlemde ilerlemeyip döngüler tamamlamasından ileri geliyor olabilir.

Döngüsel zaman algısı, Evans-Pritchard'ın 1940'ta güney Sudan'da yaşayan Nuer toplumuyla ilgili yaptığı araştırmada kullandığı bir kavramdır. Döngüsel zaman, çizgisel zamanın aksine olaylar, süreçler ve toplumsal ilişkilerde yapısal zamanı temsil eder. Hatta bu kavram, Antropoloji literatüründe geleneksel toplumları modern toplumlardan ayıran özelliklerden biri olarak yerini almıştır: Batı kozmolojisi geçmiş, şimdiki zaman ve gelecekte oluşan üçlü sacayağı üzerine inşa edilmişken geleneksel toplumların zaman algısı nicel olmaktan çok niteldir, mekanik saatlerle değil rutinler ve

günlük alışkanlıklarla ölçülür, değişimden ziyade istikrara odaklanır ve takvim ritminden ziyade doğanın ritmini takip eder (Adam, 1994, ss. 504-507).¹²

Kolombiya kültüründeki zaman algısının döngüsel olduğunu keşfedip metnin çeşitli estetik ve kültürel özelliklerini bu algıya atfeden okur, bağlamı betimlemeye yönelik bir açıklamanın kapısını aralamış oluyor. Öte yandan, İngiliz kültürüyle şekillenmiş kendi zaman algısına yönelik herhangi bir öz-düşünümsellik sergilediğine şahit olmuyoruz.

5. Tartışma

Yukarıdaki örnekler sıradan okurların kültür çevirisi girişimlerine örnek teşkil ediyor. Okurlardan alınan kesitler, kültür çevirisi için betimleyici, bağlamsal yorumlamanın ve öz-düşünümselliğin önemine vurgu yapmaktadır. Beklendik bir biçimde okurların kendi toplumlarına benzer toplumları daha iyi anladıkları anlaşılmaktadır. Öte yandan, verilen örneklerde okurların kendi toplumlarını ve başka toplumları anlamak için farklı araçlar kullandıkları görülmüyor.

Kültür çevirisinin büyük ölçüde olanaklı olduğu, *The Kraken Wakes* örneğinden anlaşılmaktadır. Öte yandan Kyle Conway'e göre (2012, s. 277) "tüm tezahürleriyle birlikte kültür çevirisinin analitik değeri, terimin sınırlarını kabulümüze bağlıdır ve nihayetinde kavramı kullanım biçimimiz kültür çevirisinin olanaklarına ve olanaksızlıklarına dair eleştirel bir sorgulamayla pekişecektir." Dolayısıyla bu çalışmanın amaçları için kültür çevirisinin olanaksızlığını da ele alacağız. *One Hundred Years of Solitude* okurları, romana konu edinilen toplumun kozmolojik varsayımlarını paylaşmadıkları için metinden zevk almadılar. Kitabı okumayı bırakan, Wikipedia'ya girip kitapla ilgili bilgi edindikten sonra da yeniden devam etmemeye karar veren okur, Winch'in "başka bir yaşam biçimini ciddi bir biçimde araştırmak için kendimizinkinin sınırlarını genişletmemiz şart" (1964, s. 318) öğüdünü tutmamış oluyor. Şimdi, Macondo kültürünün İngiliz okurlar için çevrilemezliği üzerinde duralım.

Çevrilemezlik kavramı, Çeviribilim disiplininde zül addedilir. Gramling (2019), bu kavramın hem günlük dilde hem de akademik çevrelerde neden hoşnutsuzlukla karşılandığını açık ve net bir biçimde ortaya koymaktadır. Öte yandan, çevrilemezlik kavramı, bir dizi kavramla ilişkili olarak analitik düşünmeye esin kaynağı olabilir. Kirsten Malmkjær (2019, s. 48) çevrilemezliğin "incelemek için ilginç bir kavram" olarak görülmesinin yararına inanır. Örneğin Emily Apter'in karşılaştırmalı edebiyat bağlamında ortaya attığı "çevrilememe hakkı" kavramı (2011), kültür çevirisi konusunda uyarlanabilir. Bu haliyle Avrupamerkezcilik ve küreselleşme gibi hegemonik güçlere karşı bir tür başkaldırı niteliğine bürünebilir. Talal Asad doğal dillerin eşitsizliğine vurgu yaparken (1993/2014, ss. 213-218) Maria Tymoczko da çeviriye dair belirlediği on ilkenin ilkinde diller ve kültürler arasındaki asimetriye dikkat çeker (2019, s. 174). Bu çerçevede Venuti, yerlileştirmenin etik açısından sonuçlarını etraflı bir

¹² Barbara Adam, bu çizgisel-döngüsel zaman algısı ayrımının yapay ve yanıltıcı olduğu görüşündedir (bkz. 1994, ss. 510-511).

biçimde ele almıştır (1995/2008). Venuti, çeviride yabancılaştırmayı ve dilsel ayrışıklıkta cisim bulan kültür farkını savunsa da kültürel çevrilemezlik hakkı Venuti'nin (s. 16) "çevirinin etnosantrik şiddeti" adını verdiği asimilasyoncu güçlere karşı bir denge unsuru teşkil edebilir. Bu açıdan bakıldığında, alegori yoluyla Kolombiya gibi gelişmekte olan bir Güney Amerika toplumunu temsil eden Macondo'nun, Birleşik Krallık gibi hegemonik bir geçmişi olan bir Batı toplumunun ontolojik varsayımları çerçevesinde ifade edilmesi arzu edilir bir durum gibi görünmüyor.

6. Sonuç

Bu çalışma kültür çevirisi kavramını Antropoloji ve Felsefe disiplinlerindeki tartışmalardan yararlanarak eleştirel bir biçimde ele almıştır. Kültürel çevrilebilirlik de, çevrilemezlik de, Homi Bhabha'nın (1994/2004) "üçüncü alan" adını verdiği alana işaret eder. Kültürel etkileşim, anlayış veya etnosantrizm bu alanda gerçekleşir. Kültür çevirisinin olanaklılığının felsefi bir açıdan irdelenmesi, bu kavramların birbirine yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda "üçüncü alan"daki tüm kültürel süreçlerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Bachmann-Medick'e göre "çeviri kategorisinin, kültürün araştırılması açısından önemi, araştırma nesnesinin kültür çevirisini ve kültürler arasındaki çeviriyi kapsayacak şekilde genişletilmesinden ibaret değildir. Çeviri kategorisi, kültür nesnelerinde haiz bulunan çeviriye, bütünsel olmaktan uzak yapılarına, melezliklerine ve karmaşıklıklarına yeniden ışık tutar" (2016, s. 181). Bu nedenle buradaki değerlendirme yalnızca Çeviribilim alanı için değil, kültür çevirisi olgusunun masaya yatırıldığı diğer beşeri bilimler alanları için de anlamlıdır.

Kyle Conway'e göre (2012, s. 277) "kültür çevirisine ilişkin ampirik temelli tartışmalar, çeviriyi dilsel yeniden ifadenin ötesine götürdüğümüzde neler olacağını örneklerini sunar." Makalenin kavramsal bölümü, kültür çevirisine ilişkin kuramsal tartışmalara katkıda bulunacağı gibi, ampirik bölümü de kültür çevirisinin günlük hayattaki yansımalarına ilişkin bir fikir verebilir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, çalışmanın amaçlarından biri de kültür çevirisi kavramını felsefi açıdan ele almanın Çeviribilim disiplinine yapacağı katkılar konusunda farkındalık yaratmaktır. Aynı sosyo-kültürel bağlamdan alınmış iki örnekle sınırlı olan makale, daha sonra başka bağlamlarda, başka yöntemlerle yürütülecek çalışmalara esin kaynağı oluşturabilir.

Kaynakça

- Adam, B. (1994). Perceptions of time. T. Ingold (Ed.), *Companion encyclopedia of anthropology: Humanity, culture and social life* içinde (ss. 503-526). Routledge.
- Apter, E. (2011, 22 Şubat). Against world literature: The right to untranslatability in comparative literature. [konuşma]. Lizbon Üniversitesi, Portekiz.

- Asad, T. (2014). Britanya sosyal antropolojisinde kültürel tercüme kavramı. *Dinin soykütükleri: Hıristiyanlıkta ve İslamda iktidarın nedenleri ve disiplin* (Çev. Ayet Aram Tekin) içinde (ss. 193–224). Metis.
- Bachmann-Medick, D. (2006). Meanings of translation in cultural anthropology (Çev. Kate Sturge). T. Hermans (Ed.), *Translating Others (Cilt 1)* içinde (ss. 33-42). St Jerome.
- Bachmann-Medick, D. (2016). *Cultural turns: New orientations in the study of cultures* (Çev. Adam Blauhut). De Gruyter.
- Bassnett, S. (1998). The translation turn in cultural studies. S. Bassnett & A. Lefevere (Ed.), *Constructing cultures: Essays on literary translation* içinde (ss. 123-140). Multilingual Matters.
- Bhabha, H. (1994/2004). *The location of culture*. Routledge.
- Buden, B., Nowotny, S., Simon, S., Bery, A., & Cronin, M. (2009). Cultural translation: An introduction to the problem, and responses. *Translation Studies*, 2(2), 196-219. <https://doi.org/10.1080/14781700902937730>
- Brandon, William P. (1982). “Fact” and “Value” in the thought of Peter Winch: Linguistic analysis broaches metaphysical questions. *Political Theory*, 10(2), 215-44. <https://doi.org/10.1177/0090591782010002004>
- Conway, K. (2012). A conceptual and empirical approach to cultural translation. *Translation Studies* 5(3), 264-279, <https://doi.org/10.1080/14781700.2012.701938>
- Conway, K. (2016). Kültür çevirisi (Çev. P. S. İskurt & D. Tekgül). Y. Gambier & L. van Doorslaer (Ed.), *Handbook of translation studies online* içinde. <https://benjamins.com/online/hts/articles/cul2.tr>
- Evans-Pritchard, E.E. (1937/1976). *Witchcraft, oracles and magic among the Azande*. Clarendon Press.
- Evans-Pritchard, E.E. (1940/1969). *The Nuer*. Oxford University Press.
- Gramling, D. (2019). The affront of untranslatability: Ten Scenarios. D. Large, M. Akashi, W. Józwickowska & E. Rose (Ed.) *Untranslatability: Interdisciplinary perspectives* içinde (ss. 80-96). Routledge.
- Hall, S. (1991) The local and the global: Globalization and ethnicity. A. D. King (Ed.) *Culture, globalization and the world system* içinde (ss. 19-40). MacMillan.
- Leal, A. (2019). Equivalence. P. Rawling & P. Wilson (Ed.), *The Routledge handbook of translation and philosophy* içinde (ss. 224-242). Routledge.
- Malmkjær, K. (2019). On the (im)possibility of untranslatability. D. Large, M. Akashi, W. Józwickowska & E. Rose (Ed.) *Untranslatability: Interdisciplinary perspectives* içinde (ss. 41-49) Routledge.

- Mounce, H.O. (1973). Understanding a primitive society. *Philosophy*, 48, 347-62. <http://www.jstor.org/stable/3749687>
- Pleasants, N. (2000). Winch and Wittgenstein on understanding ourselves critically: Descriptive not metaphysical. *Inquiry*, 43, 289-318. <https://doi.org/10.1080/002017400414872>
- Pratt, M. L. (1992/2008). *Imperial eyes: Travel writing and transculturation* (2. Baskı). Routledge.
- Schleiermacher, F. (1838/1977). On the different methods of translating. A. Lefevere (Çev. ve Ed.) *Translating literature: The German tradition from Luther to Rosenzweig* içinde (ss. 67-89). Van Gorcum.
- Sturge, K. (2007). *Representing others: Translation, ethnography and the museum*. St. Jerome.
- Tekgöl, D. (2012). Around the World in English: The Production and Consumption of Translated Fiction in the UK between Cosmopolitanism and Orientalism. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Exeter Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi. https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10871/9701/TekgulPD_TPC.pdf?sequence=3
- Tekgöl, D. (2019). Book clubs as micro-public spheres: Translated literature and cosmopolitanism. *Language and Intercultural Communication*, 19(5), 380-392, <https://doi.org/10.1080/14708477.2019.1581794>
- Trivedi, H. (2007). Translating culture vs. cultural translation. P. St-Pierre & P. C. Kar (Ed.), *In Translation – reflections, refractions, transformations* içinde (ss. 277-287). John Benjamins.
- Tymoczko, M. (2019). Translation theory and philosophy. P. Rawling & P. Wilson (Ed.), *The Routledge handbook of translation and philosophy* içinde (ss. 173-194). Routledge.
- Winch, P. (1964). Understanding a primitive society. *American Philosophical Quarterly*, 1(4): 307-23. <https://www.jstor.org/stable/20009143>
- Winch, P. (1958/1990). *The Idea of a social science and its relation to philosophy*. Routledge.
- Winch, P. (1997). Can we understand ourselves? *Philosophical Investigations* 20(3), 193-204. <https://doi.org/10.1111/1467-9205.00038>
- Venuti, L. (1995/2008). *The translator's invisibility: A history of translation* (2. Baskı). Routledge.